

КВАЛІФІКАЦІЯ ОМОНІМІЇ

Рецензія на книгу: Демська О. 10 історій про омонімію. Харків: Ранок, 2019. 96 с.

Аналізована книга цікава й визначенням проблеми аналізу, і шляхами розв'язання поставленої мети розгляду, й чітко сформульованими завданнями студіювання, й підходами до аналізу історії дослідження омонімії в лінгвістиці загалом та українському мовознавстві зокрема. Якщо звернути увагу на те, що омонімія в мові як цілісній системі зі своєрідними внутрішньо структурними переходами є надзвичайно розвиненою й послідовно пов'язана з особливостями міжкатегорійних переходів, ступенями та рівнями синкретизму, то розгляд О. Демською лексичної омонімії привідкриває одну із внутрішньо притаманних мові тенденцій – поповнення лексичного фонду через полісемію аж до її граничного вияву – розщеплення та входження нових слів і раптовим, несподіваним їхнім збігом. Між цими двома площинами розташовуються усі складні й надскладні реалізації омонімії.

Уперше в українській науковій традиції слова-омоніми з'ясовує Г. Кониський ще у XVIII ст., який у своїй «Загальній філософії» обґрунтовує терміни різного порядку, поміж якими і рівнозначні, «які одним словом позначають багато, але з різним змістом, як *'собака'* означає тварину і небесне сузір'я», тобто омоніми. Від того часу й до сьогодні омонімія перебуває у полі зору мовознавців. Попри те, праця О. Демської пропонує шанувальникам дещо інший кут зору на лексичну омонімію сучасної української мови, вона цікава тим, що, чи не вперше, можна подивитися на омонімію слів у динаміці. Йдеться не про синхронний аналіз омонімії як лінгвального феномену, а про історію омоніміки, чи ширше – історію лексикології як частини історії мовознавства.

У дослідженні зреалізовано авторську спробу з'ясувати як, яким чином розглядали слова-омоніми й омонімію слів у лінгвоукраїністиці з урахуванням низки інтралінгвальних та екстралінгвальних чинників. Узагальнено подано основні дослідницькі проблеми в галузі омоніміки, що в різний час потрапляли у поле зору науковців, і кожна з яких може бути предметом окремого, істотно ємнішого розгляду. Заслугує на особливу увагу авторська інтерпретація омонімії як лінгвальної універсалії та лексичної категорії, що, звичайно, в перспективі може перерости в окреме розлоге студіювання.

Позитивом аналізованої роботи з її важливим історичним спрямуванням є аналіз значного бібліографічного матеріалу, який становлять праці з питань омонімії багатьох мовознавців, а також – загальних і спеціальних лексикографічних українських та євроатлантичних джерел, у яких інтерпретовано омонімічні одиниці лексичного рівня мови. Авторка ґрунтовно простежує розвиток лінгвістичної думки на проблему омонімії, критично осмислює різні підходи до її кваліфікації та пропонує власний, цілком оригінальний підхід до кваліфікації омонімії слів. У наявних десяти історіях-оповідях (Історія перша: *Місце під сонцем* (с. 6–13); Історія друга: *До джерел, або З чого все почалося* (с. 14–19); Історія третя: *Радянський background* (с. 20–26); Історія четверта: *Бути собою* (с. 27–33); Історія п'ята: *Між лексикою і граматиною* (с. 34–38); Історія шоста: *Практики народження, або Про те, як з'являються слова-омоніми* (с. 39–47); Історія сьома: *Хто є хто?* (с. 48–53); Історія восьма: *Однакові-неоднакові слова* (с. 54–60); Історія дев'ята: *Словниковий досвід слів-омонімів* (с. 61–70); Історія десята: *Лексикографічна спеціалізація* (с. 71–81)) послідовно з'ясовано основні етапи студіювання омонімії. Діалог із читачем О. Демська майстерно розпочинає з розгляду проблеми омонімії в античному світі: «Геракліт вважав, що кожне ім'я нерозривно пов'язане з предметом, який воно називає. Демокрит – що імена предметам дають люди згідно зі звичаями. Епікур встановлював назви речей за їхньою природою. Платон і стоїки погоджувалися, що імена притаманні предметам від природи речей. Для Аристотеля слово пов'язувалося з річчю через його вживання».

Власне у цій великій суперечці, що доходить до нас з Платоновими діалогами під назвою «*Кратил*» (зі старогр. *Κρατύλος*; лат. *Cratylus*), уперше з'являється згадка про омоніми. Платон у «*Кратилі*» цитує Демокрита, який узагальнює, що «різні слова можуть збігатися за формою і звучати однаково». На цей фрагмент історії покликається «*Concise Encyclopedia of Philosophy of Language*» (с. 6), а завершує «За понад два століття словникарських омонімічних практик маємо чималий список спеціальних словників омонімів (див. *Ad hoc* список вибраних словників омонімів XIX–XXI ст.), але не маємо усталеного універсального формату їхнього лексикографування. Кожен словник, або група словників описує однакові-неоднакові слова так, як вважає за потрібне» (с. 80). У заявлених словах відбито не лише актуальність самого явища омонімії, його опису в класичному розумінні, а й належного лексикографування, відбиття у словниковій практиці формування слів-омонімів, окреслення інтенцій розвитку омонімії, перетину та взаємодії з іншими рівнорядними і / чи нерівнорядними явищами.

Загалом аналізована праця Орісі Демської «10 історій про омонімію» є оригінальним дослідженням з історії лексикології, становлення й динаміки омонімії слів, що не лише поглиблює теоретико-історичне тлумачення омонімії слів, а й пропонує власне-прикладні шляхи вирішення цієї проблеми. До цього потрібно додати значущість аналізованого студіювання для сучасної науково-теоретичного та науково-прикладного використання, тому що в монографії вичерпно розкрито різні шляхи творення омонімії слів, узагальнено теоретичні напрацювання, встановлено шляхи розвитку лінгвістичної думки та запропоновано модель сучасного аналізу омонімії слів. Усе це засвідчує актуальність рецензованої книги, відповідність сучасній трансформації власне теоретичних викладів запитам доступності й зрозумілості: про високе – доступно й популярно.

Анатолій Загнітко